

Qing Hanedanlığı Döneminde Çin'in Ekonomik Durumu ve İlk Dış Borçlanmaları (1800-1875)

The Economic Conditions and Initial Foreign Borrowings of China During The Qing Dynasty (1800–1875)

Abdullah Oğuz¹ , Ömer Kul²

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Abdullah Oğuz (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: abduallah.oguz@ogr.iu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5840-8541

Ömer Kul (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
ORCID: 0000-0003-2757-5720

Başvuru/Submitted: 28.06.2025
Revizyon Talebi/Revision Requested:
18.09.2025
Son Revizyon/Last Revision Received:
22.09.2025
Kabul/Accepted: 02.10.2025

Atf/Citation: Oğuz, A., Kul, Ö. Dynamics of the development of Georgian-Saudi Arabian relations. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 14, 2 (2025): 157-179.
<https://doi.org/10.26650/jes.2025.1729364>

ÖZ

XIX. asır Çin tarihi açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Makale, isyanlarla başlayan ve bu isyanları bastırmak için harcanan kamu maliyesinin oluşturduğu ekonomik problemlere, Batılı güçlerin işgal ve baskılarının da eşlik ettiği; birbirini tetikleyen ve bir sarmal şeklinde büyüyen siyasi, ekonomik ve askerî sorunlarla yüzleşmek zorunda kalan ve dağılmanın eşiğinden dönen Çin'in son imparatorluk yönetimi olan Qing (Mançu) Hanedanlığının karşılaştığı problemleri, finansal sorunlar temelinde incelemektedir. Makalede ayrıca bu koşullar altında Qing Hanedanlığının en önemli ve düzenli gelir kaynağı olan Deniz Gümrük Hizmetleri'nin İngiliz kontrolüne geçişi hem iç isyanları bastırmak hem de kaybettiği toprakları yeniden kazanmak amacıyla ilk kez yabancılardan kredi kullanımına yönelen Qing yönetiminin, yabancı tüccar ve bankalardan borçlanma yoluyla inşa ettiği bu dış borç yapısının siyasi ve ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Makalede, söz konusu tarihsel gelişmelerin yanı sıra Çin'in dış borçlanma sürecinin temel dinamikleri ayrıntılı biçimde ele alınmış; Qing yönetiminin karşı karşıya kaldığı mali zorluklar karşısında yabancı kredi kaynaklarına yönelme süreci incelenmiştir. Bu çerçevede, HSBC özelinde İngiliz tüccar ve bankalarının Qing yönetiminin askerî harcamalarının finansmanında oynadığı kritik rol üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Qing Hanedanlığı, XIX. asır, Deniz Gümrük Hizmetleri, Yabancı Krediler, HSBC

ABSTRACT

The 19th century marks a critical turning point in Chinese history. This article examines the challenges faced by the Qing (Manchu) dynasty, which teetered on the brink of collapse while confronting a compounding spiral of political, economic, and military crises. These crises were initially triggered by domestic rebellions, exacerbated by the financial burden of suppressing them, and further intensified by foreign occupation. The analysis focuses on these problems from a financial perspective. In particular, the article explores how the Qing Empire's most significant and stable source of revenue, its Maritime Customs came under British control and investigates the political and economic implications of borrowing from Western merchants and banks. In addition to the historical developments

in question, the article offers a detailed analysis of the fundamental dynamics underlying China's foreign borrowing process and examines how the Qing administration, in the face of mounting fiscal pressures, turned increasingly to foreign sources of credit. Within this framework, particular emphasis is placed on the critical role played by British merchants and banks in financing the Qing government's military expenditures.

Keywords: Qing Dynasty, XIXth Century, Maritime Custom Servic, Foreign Loans, HSBC

EXTENDED ABSTRACT

This article examines the economic and financial transformations experienced by Qing China between 1800 and 1875, focusing on internal crises, foreign interventions, and the emergence of external debt mechanisms. It emphasizes how rebellions, fiscal pressures, and the imposition of unequal treaties led to the restructuring of China's traditional financial system and the gradual integration of Western banking institutions, particularly British banks, into the Qing fiscal apparatus.

The nineteenth century was marked by intense instability for the Qing Dynasty. Major uprisings such as the White Lotus Rebellion (1796–1804) and the Eight Trigrams Uprising (1813) severely strained public finances and weakened state authority. These movements were symptoms of deeper structural problems, including rising population pressure, agricultural shortfalls, property inequality, and burdensome taxation. The silver-based economy suffered from declining silver reserves, widening budget deficits, and growing trade imbalances. These economic issues were further aggravated by the opium trade, initiated by British merchants and spreading rapidly in coastal areas like Canton, leading to widespread addiction and social disruption.

Efforts to suppress the opium trade culminated in the First Opium War (1839–1842), ending with the Treaty of Nanking. The treaty forced China to cede Hong Kong, pay 14.7 million taels in reparations, and open several new ports to foreign trade. These “treaty ports” laid the foundation of a semi-colonial system that significantly eroded China's sovereignty. By 1877, nineteen such ports were operational. One of the most significant institutional outcomes was the creation of the Maritime Customs Service in 1854, initially to manage tariff collection in Shanghai. Administered by foreign inspectors, this system expanded nationwide following the Second Opium War and placed tariff revenues under foreign control. The service became China's most reliable revenue stream and a key mechanism for repaying indemnities and securing foreign loans. From 1863 to 1908, Sir Robert Hart, a British national, served as Inspector General, playing a central role in enforcing British interests and initiating financial reforms within the Qing administration.

The Qing monetary system was decentralized and highly fragmented. Although silver taels served as the principal unit of large-scale trade, local currencies and exchange rates varied widely. This lack of standardization enabled speculation and undermined financial stability.

Traditional financial institutions such as Qianzhuang (regional banks) and Piaohao (remittance houses) had dominated domestic finance but gradually declined in influence with the entrance of foreign banks and customs banks under Western supervision.

The emergence of foreign banks marked a turning point. The Oriental Bank Corporation (OBC), established in 1845, was the first foreign bank to operate in China, financing opium trade and customs operations until its collapse in 1884. More significantly, The Hongkong and Shanghai Banking Corporation (HSBC), founded in 1865, played a key role in facilitating trade and became Qing China's principal creditor. HSBC's ability to mediate between China's silver standard and the West's gold-based financial system helped accelerate China's integration into global financial markets.

Beginning in the 1860s, Qing officials resorted to foreign borrowings to address fiscal shortfalls, cover military expenditures, and suppress uprisings. These early loans, often negotiated with trading firms like Jardine Matheson & Co., were high-interest, short-term borrowings, secured against customs revenues. Though Qing administrators were aware of the risks posed by foreign debt, they considered it a last resort, especially after local resources and internal credit channels proved insufficient.

A pivotal moment occurred in 1874 when the Qing government, facing Japanese aggression in Taiwan, took its first internationally arranged institutional loan from HSBC. Valued at 2 million silver taels (equivalent to £627,615), this borrowing was denominated in sterling, exposing China to exchange-rate risk. The loan was guaranteed by treaty port customs revenues and marked China's first experience with global capital markets via London. While HSBC profited earning about 125,000 Hong Kong dollars in currency arbitrage, this transaction also institutionalized a new era of financial dependency.

The article argues that despite the exploitative nature of these arrangements, they also laid the groundwork for institutional reform. The Maritime Customs Service, though externally controlled, introduced mechanisms of transparency and administrative order. This helped stabilize state revenue, enabled the repayment of foreign debts, and initiated a shift toward more centralized fiscal governance. Additionally, foreign banks contributed to the emergence of a modern banking sector in China, supplanting traditional institutions and providing essential services like credit, remittance, and currency exchange.

In conclusion, Qing China's early foreign borrowings were not only financial stopgaps but also catalysts for systemic transformation. They reflect a dual process of subjugation and modernization, whereby external pressure prompted internal adaptation. The intertwining of fiscal necessity and foreign influence in this period marked a historical turning point in China's economic development, one that foreshadowed both dependency and reform.

Giriş

“Orta Krallık¹ (Zhongguo²/中國³) da işler XIX. asır itibariyle kötüleşmeye başlamıştır.⁴ 1644 yılında uzun ve kanlı bir savaş sürecinin sonunda Çin'i ele geçiren Mançurya kökenli Mançu / Qing Hanedanlığı, XVIII. asrın sonuna kadar siyasi otoritesini pekiştirmekle meşgul olmuş, XIX. asır boyunca ise isyanlar, ekonomik problemler ve ecnebilerin baskı ve işgallerine karşı koymakla uğraşmıştır. Bu manada ilk büyük halk hareketi 1796 yılında başlayıp 1804 yılına kadar devam eden “Beyaz Nilüfer İsyanı”⁵ olmuştur. İsyan, Qing güçleri tarafından sekiz yılda bastırılmışsa da ciddi manada kamu maliyesini sarsmıştır.⁶ Hanedanlığın Çinli olmayan etnik kökenine karşı dinî motivasyonlarla ortaya çıkan ayaklanma sadece devletin otoritesini sarsmakla kalmamış aynı zamanda sonraki isyanlara da ilham olmuştur. Bunu 1813'te patlak

- 1 Daha eski devirlere dair kayıtlar olsa da Çinlilerin en erken Han Hanedanlığı (M.Ö.202-MS.9) döneminden itibaren devletlerini Orta veya Merkezi Krallık manasındaki Zhongguo / 中國 ismiyle adlandırdığı bilinmektedir. Çinliler bu tabir ile kendilerinin diğer millet ve medeniyetlere karşı üstünlüklerini iddia edegelmiştir. Çin'i dünyanın merkezi hatta kendi medeniyetleri dışındaki herkesi medeniyetsiz barbarlar olarak kabul eden bu anlayış, zamanla bir izolasyona da neden olmuştur. Çinliler, medeniyetleri dışındakileri küçümse anlayışına sahip olsalar da onlar, XIX. asırda sanayileşmiş ve ordularını modernleştirmiş Batılı güçlere, hatta Japonlara karşı koymayı başaramamıştır. Bu hususa ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. “Middle Kingdom”, Australian Museum, erişim 6 Nisan 2025, <https://australian.museum/learn/cultures/international-collection/chinese/middle-kingdom/#main>; Peter Zarrow, *After Empire: The Conceptual Transformation of the Chinese State, 1885-1924*, (Stanford: Stanford University Press, 2012), 115, 171.
- 2 Çince karakterler, bir alfabeden ziyade her biri bir heceyi veya sesi temsil etmesi dolayısıyla farklı alfabelerle yazımı her zaman önemli bir sorun teşkil etmiştir. Çince karakterlerin Latin alfabesiyle yazım konusu 1867 yılında İngiliz diplomat ve sinolog Thomas F. Wade tarafından yapılan çalışmalar, yine bir İngiliz diplomat ve sinolog Herbert A. Giles tarafından geliştirilen ve 1892 yılında yayımlanan 1415 sayfalık A Chinese-English Dictionary adlı sözlükte toplanmıştır. Bilim insanları tarafından zikredilen tarihten itibaren Çin karakterlerinin Latinleştirilmesinde temel alınan bu yöneme kısaca “Wade-Giles” denmektedir. Bkz. Karen Steffen Chung, “Wade-Giles Romanisation System”, *The Routledge Encyclopedia of Chinese Language*, haz. Chan Sin-wai (New York, Routledge, 2016), 756-776. 1950'li yıllarda Çin Devleti “Hanyu Pinyin” adı verilen kendi sistemini geliştirmeye başlamış ve bu sistem 1958 yılında resmen yürürlüğe konulmuştur. Zaman içinde önemli revizyonlar geçiren bu sistemin uluslararası düzeyde kabul görmesi, 1982 yılında ISO (Uluslararası Standartlar Teşkilatı) ve 1986 yılında Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası standart olarak tanınmasıyla gerçekleşmiştir. Bkz. Lilly Lee Chen, “Hanyu Pinyin”, *The Routledge Encyclopedia of Chinese Language*, haz. Chan Sin-wai (New York, Routledge, 2016), 484-504. Makaleye konu olan dönemde yazılan eserlerin tamamı Wade-Gilles sistemini kullanmış olsa da günümüzde artık her alanda Pinyin kullanılması nedeniyle bu çalışmada Pinyin sistemi tercih edilmiştir.
- 3 Çince yazı karakterleri günümüzde iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlar geçmişte kullanılan ve günümüzde halen Tayvan, Hong Kong ve Makao'da kullanılmaya devam eden “geleneksel” ve 1950'li yıllarda standardize edilmeye başlanan günümüzde Çin ve Singapur'da kullanılan “basitleştirilmiş” karakterlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bi Wei, “The Origin and Evolvment of Chinese Characters”, *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 5, 2014, 33-44.
- 4 Dong Yan, “Sinews of Paper: Public Debt and Chinese Political Economy, 1850-1914” (Doktora Tezi, University of California, 2019), 9; Frank H. H. King, Catherine E. King, David J. S. King, *The History of The Hongkong and Shanghai Banking Corporation The Hongkong Bank in Late Imperial China, 1864-1902, On an Even Keel* 4 Cilt, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 1:538.
- 5 Ayrıntılı bilgi için; Yingcong Dai, *The White Lotus War: Rebellion and Suppression in Late Imperial China (1796-1804)*, (Washington: University of Washington Press, 2019).
- 6 Yan, *Sinews of Paper*, 37.

veren “Sekiz Trigram Ayaklanması”⁷ takip etmiştir. Bunlar ise sadece başlangıç olmuştur.

İşyan hareketleri, aynı zamanda ekonomide ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Tarih boyunca yüksek nüfusunu işgal ettiği bölgeleri asimile etme ve askerî güç için kullanan Çin devleti, nüfusunu besleyecek kâfi miktarda üretim yapamadığı dönemlerde yaşadığı geleneksel kıtlık problemiyle bu dönemde bir kez daha yüzleşmiştir.⁸ Mülkiyet eşitsizlikleri ve ağır vergiler köylü-çiftçi sınıfının yaşam koşullarını dayanılmaz bir hâle getirmiştir. Gümüşe endeksli Çin ekonomisi, arz kaynaklı sorunlar nedeniyle gümüşün azalması, isyanları bastırmak için yapılan harcamaların artması, bütçe açıkları ve dış ticaret dengesizlikleri gibi nedenlerle ağır bir buhran içine düşmüştür.⁹

Çin’in karşılaştığı problemler ekonomik ve siyasi çalkantılarla sınırlı olmamış, başta İngiltere olmak üzere dönemin sömürge güçleri de durumdan yararlanmanın peşine düşmüştür. XVIII. asrın sonlarında ecnebler ile Çin arasındaki ticaret sadece Kanton (Guangzhou) limanından yapılıyor olsa da düzenli ve güvenilir bir yapı bulunmamaktaydı. İşler daha ziyade kişisel ilişkiler ve rüşvet üzerinden yürütülüyordu. Öyle ki vergi tarifelerinde bile bir netlik yoktu.¹⁰ Zikredilen dönemde Çin ile İngiltere arasındaki dış ticaret esas olarak Çin’den alınan çay, ipek ve porselen üzerine yoğunlaşmış, İngiliz mallarına pek rağbet olmamış, İngilizler aleyhlerine olan bu durumu değiştirmek adına Hindistan’da yetiştirilen afyonu Çin’e satmaya başlamıştır. XIX. asrın başlarında afyon özellikle Kanton ve liman bölgelerinde süratle yaygınlaşmış, afyon bağımlılığı Çin devletinin en önemli ekonomik ve sosyal problemlerinden biri hâline gelmiştir.¹¹ Qing yönetimi 1796 yılında afyon ithalatını yasaklamışsa da uygulamada ticaret kaçakmış gibi görünen yollardan gelmeye devam etmiş, Çinli yöneticiler bu duruma göz yummak zorunda kalmıştır. Ancak afyonun neden olduğu sorunlar ciddi boyutlara ulaştınca İmparator Daoguang, sorunu çözmek üzere Lin Zexu adlı bir bürokrati özel komiser olarak görevlendirmiştir. Lin Zexu, Kanton bölgesindeki İngiliz tüccarların mülkiyetinde bulunan 20 bin sandık afyona el koymakla kalmamış hem afyonu imha etmiş hem de ticaretini yapanların idam edileceğini duyurmuştur.¹²

7 Ayrıntılı bilgi için; Susan Naquin, *Millenarian Rebellion in China: The Eight Trigrams Uprising of 1813*, (New Haven: Yale University Press, 1976).

8 M.Ö.108-M.S.1911 yılları arasında Çin’de irili ufaklı 1828 kıtlık vakası yaşanmış, neredeyse her yıl Çin’in bir eyaletinde bir kıtlık ortaya çıkmış, bu felaketlerde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Çin’de yaşanan kıtlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Walter H. Mallory, *China: Land of Famine*, (New York: American Geographical Society, 1926).

9 Richard von Glahn, “Economic Depression and the Silver Question in Nineteenth-Century China”, *Global History and New Polycentric Approaches*, haz. Manuel Perez Garcia, Lucio De Sousa (Singapore: Palgrave Macmillan, 2018) Erişim 6 Nisan 2025, https://doi.org/10.1007/978-981-10-4053-5_5, 84.

10 John King Fairbank, Katherine Frost Bruner, Elizabeth Macleod Matheson, *The I.G. in Peking. Letters of Robert Hart Chinese Maritime Customs 1868-1907*, (Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1975), 1:4.

11 “Power, profits and poppies”, *Global Times*, erişim 6 Nisan 2025, <https://www.globaltimes.cn/content/780464.shtml/>.

12 Hsin-pao Chang, *Commissioner Lin and The Opium War*, (Cambridge: Massachusetts, Harvard University Press, 1964).

Bunun üzerine başlayan ve tarihe “I. Afyon Savaşı (1839-1842)” olarak geçen savaş İngilizlerin mutlak galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaşı bitiren 29 Ağustos 1842 tarihli Nanking Antlaşması, Batılı devletlerle Qing yönetimi arasında “eşitsiz antlaşmalar” olarak anılan bir dizi antlaşmaların ilki, dahası Çinlilerin “Utanç Yüzyılı” olarak adlandırdıkları dönemin de başlangıcı olmuştur. Antlaşma ile Çinliler, Hong Kong’u İngilizlere bırakmakla kalmamış 14,7 milyon Haikwan Tael¹³ de savaş tazminat ödemeye mecbur bırakılmıştır. Antlaşmalar ilgili ülke vatandaşlarına Çin topraklarında ikamet, misyonerlik, seyahat ve ticaret konularında ayrıcalıklar tanımış, bu ayrıcalıkları korumak için ise asker ve savaş gemileri hazırda bekletilmeye başlanmıştır. Bu durum Çin’i, antlaşma devletlerinin yarı sömürge hâline getirdiğini göstermektedir. Bu olumsuz duruma rağmen Çin’in varlığını sürdürebilmesinin tek nedeni, Batılı güçlerin zengin kaynakları paylaşma konusunda birbirleriyle rekabet etmeleri olmuştur. Antlaşmanın önemli maddelerinden birisi, daha önce sadece Kanton limanından ve Çin hükümeti tarafından belirlenmiş tüccarlar üzerinden işlem yapma zorunluluğunun ortadan kaldırılması olmuştur. Kanton dışında Shanghai, Ningbo, Fuzhou ve Xiamen limanları da yabancı tüccarlara açılmıştır. Antlaşma Limanları (Treaty Ports) olarak bilinen ve Çin’in Batılı güçlerle yaptığı eşitsiz antlaşmalar sonucunda yabancı ticarete açılan limanların sayısı 1877 itibarıyla 19’a ulaşmıştır.¹⁴ Buna ek olarak Çin devleti bu limanlarda işlemleri yürütmek üzere gümrüklerdeki işleyişin düzenlenmesi ve tarifelerin netleştirilmesi amacıyla Gümrük Bankaları açmak zorunda bırakılmıştır. Bu gümrüklerdeki yeni sistem sonrasında Shanghai hızla öne çıkmış ve ilk 10 yılda Kanton’u geçerek en çok işlem yapılan liman hâline gelmiştir.¹⁵

Başlıca Antlaşma Limanları (Treaty Ports)			
Türkçe	Geleneksel Çince	Wade-Giles	Pinyin
Shanghai	上海	Shang-hai	Shànghǎi
Ningbo	宁波	Ning-po	Níngbō
Fuzhou	福州	Foochow veya Fu-chou	Fúzhōu
Xiamen	廈門	Hsia-men	Xiàmén
Kanton (Guangzhou)	廣州	Kuang-chou	Guǎngzhōu
Tianjin	天津	T'ien-chin	Tiānjīn
Hankou (Wuhan)	漢口	Han-k'ou	Hànkǒu

13 Haikwan Tael (Hǎi Guān Liǎng / 海關兩), Gümrük Taeli demektir. Qing Hanedanlığı döneminde kullanılan gümüş para birimi yabancılar tarafından “tael” olarak adlandırılan gümüş külçeler idi. Bu dönemde Çin’de para birimi enflasyonu vardı ve 70’ten fazla tael çeşidi bulunuyordu. Haikwan tael özellikle Deniz Gümrük Hizmetleri (Maritime Customs Service) tarafından gümrük vergilerinin hesaplanmasında kullanılarak, Gümrük vergilerini toplarken gerekli olan standart para birimi ihtiyacını karşılamıştır. Ağırlığı yaklaşık 37,8 gramdır. Daha sonra yabancı bankalar tarafından verilen kredilerde de standart para birimi olarak kullanılmıştır. Çeşitleri ve değeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Srinivas R. Wagel, *Finance in China*, (Shanghai: North China Herald, 1914), 476, 480.

14 Fairbank, Bruner, Matheson, *The I.G. in Peking*, xiii; C. John Stanley, *Late Ching Finance: Hu Kuang-Yung as an Innovator*, (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1970), 29, 33.

15 Fairbank, Bruner, Matheson, *The I.G. in Peking*, 4-5.

Qingdao	青岛	Ch'ing-tao	Qīngdǎo
Dalian	大连	Ta-lien	Dàlián
Yantai	烟台	Yen-t'ai	Yāntái
Zhenjiang	镇江	Chen-chiang	Zhènjiāng
Wenzhou	温州	Wen-chou	Wēnzhōu
Beihai	北海	Pei-hai	Běihǎi
Haikou	海口	Hai-k'ou	Hǎikǒu
Jiujiang	九江	Chiu-chiang	Jiǔjiāng
Shantou (Swatow)	汕头	Shan-t'ou	Shàntóu

Deniz Gümrük Hizmetleri (Maritime Custom Service)

Yukarıda ifade edilen gelişmelerin yaşandığı dönemde, 1850 yılında, Çin tarihinin en büyük ve en kanlı isyanlarından biri olan Taiping İsyanı patlak vermiştir. 14 yıl süren, I. Dünya Savaşı'ndan daha fazla cana mal olan, açlık, salgın hastalık ve kitlesel göçlere neden olan bu isyan Qing yönetimini hayli yıpratmıştır.¹⁶ Bu durum yabancı devletlere fırsat vermiştir. İşleyişte yaşanan sıkıntılar bahane edilerek 29 Haziran 1854 tarihinde İngiltere, Amerika ve Fransa konsoloslukları ile bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde 12 Temmuz 1854 tarihinde Shanghai limanındaki Gümrük idaresine, İngiltere, Amerika ve Fransa konsoloslukları tarafından görevlendirilen üç yabancı müfettiş atanmıştır. Bu “Deniz Gümrük Hizmetleri” olarak adlandırılan dönemin başlangıcı olmuştur. II. Afyon Savaşı sırasında (1856-1860) imzalanan Tianjin Antlaşması'na kadar Shanghai yabancı müfettişler tarafından yönetilen tek liman özelliğini korumuş, ilgili sözleşmenin “tüm limanlarda gümrük vergilerinin tek bir sistem altında toplanması” başlığındaki 10. maddesine göre antlaşma limanlarının tümünde tek bir sistemin uygulanması kararına varılmıştır. Ayrıca sistemi yürütmek üzere Çin devletine, İngiliz vatandaşlarından istediği bir kişiyi atama hakkı verilmiştir.¹⁷ Bu duruma bir süre direnmeye çalışan Qing yönetimi, II. Afyon Savaşı'nda aldığı ağır yenilgi sonrası bu hakkı kullanmak zorunda kalmıştır. 1860 yılında H. N. Lay, Çin yönetimi tarafından “Gümrükler Genel Müfettişi” olarak atanmıştır. Bu pozisyonundaki etkili ve ünlü kişi 1861-1911 yılları arasında görev yapan Robert Hart olmuştur.¹⁸

Temel işlevi gümrük vergilerinin toplanması ve ticaretin düzenlenmesi olan Deniz Gümrük Hizmetleri ve onun başındaki Genel Müfettiş, teoride Qing yönetiminin karmaşık bürokrasisinde en üst düzey karar alma organı olan ve İmparatora doğrudan danışmanlık yapan Büyük Konsey (Jūn Jī Chù / 軍機處) tarafından yeni oluşturulan Dış işlerinden sorumlu birimine (Zōnglǐ

16 Taiping İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Franz Michael, Chang-li Chang, The Taiping Rebellion History and Documents 2 Cilt, (Seattle: University of Washington Publications on Asia, 1966).

17 Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking, 6-7.

18 Gümrükler Genel Müfettişi (Zong Shuiwu Sı / 總稅務司) ünvanı İngilizcede “Inspector General of Customs” olarak kullanılmaktadır. Bkz. Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking, xi, 7.

Yámén / 總理衙門) bağlanmışsa da pratikte tamamen özerkti. Personelini seçmek, bütçesini oluşturmak ve operasyonlarını yönetmek tamamen Genel Müfettiş'in inisiyatifinde olsa da¹⁹ Robert Hart, Çin devleti ile yabancı güçler arasında bir denge kurmuş ve 50 yıl görevini bu şekilde yürütmüştür.²⁰ Çin devletinin en önemli ve düzenli gelir kalemlerinin başında gelen gümrük vergilerinin toplanmasının yabancı bir kişi idaresindeki bir sisteme devredilmesinin Çin devletinin yarı sömürge bir devlet durumuna düştüğünün başka bir göstergesi olmuştur. Yabancı güçlerin Çin devletinden alacakları savaş tazminatlarını esas olarak hem bu sistemden tahsil etmeleri hem de ilerleyen dönemlerde Çinlilere kredi kullandıran yabancı bankaların teminat olarak bu gümrüklerin garantisini istemesi bu kanaati güçlendirmektedir.

XIX. Asırda Çin'de Para Piyasası ve Bankacılık

XIX. asırda Çin'in ekonomik yapısı, özellikle para sistemi nedeniyle, her bölgenin kendi para birimine sahip olması dolayısıyla son derece karmaşık ve parçalı bir görünüm sergilemiştir. Çin'de esas para birimi, büyük ölçekli ticaret ve devlet işlemlerinde kullanılan gümüş ve ana birim Tael (liang) olmasına rağmen, her bölgede Tael ve gümüş paralar farklılık göstermiştir; ayrıca günlük işlemlerde kullanılan bakır para ile Tael birimi arasında sabit bir kur olmaması da önemli bir sorun oluşturmuştur. Ayrıca yerel bankalar ve ticari organizasyonlar, belirli bir bölgede veya kendi ticari faaliyetleri için para basabildiklerinden, yüzlerce para birimi merkezi kontrolden uzak şekilde tedavülde dolaşmıştır. Farklı para birimleri arasında sabit bir döviz kuru olmaması, ticareti zorlaştırmış; dahası spekülasyonlara kapı açmıştır. Özellikle bakır paralarda sahtecilik yaygınlaşmış; bu durum para sisteminin güvenilirliğini zedelemiş, dahası sistemin karmaşıklığı ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir.²¹ Bununla birlikte, zikredilen dönemde kredi ilişkisi tesis etmek için herhangi bir kurumsal yapıya ihtiyaç yoktu; devlet ve devlet organları da yerel tüccarlardan kredi alabiliyordu. Bu kaotik yapı içerisinde bankacılık sistemi, Batılı bankaların özellikle XIX. asrın ikinci yarısından itibaren sisteme dâhil olmasıyla önemli bir değişim yaşamıştır. Ayrıca antlaşma limanlarında kurulan gümrük bankaları da yeni ve önemli aktörler hâline gelmiştir.²²

Bu dönemde Çin'de para alışverişi yapan çok sayıda irili ufaklı işletme ve şahıs olsa da bankacılık faaliyeti olarak değerlendirilebilecek işlemleri gerçekleştiren başlıca kuruluşlar şunlardı:

1. Yerel Bankalar (Qianzhuang/錢莊)

Bu kurumlar, tüccar ve küçük işletmeler için kredi sağlama, para transferi yapma ve yerel para birimlerini yönetme gibi faaliyetler yürütmüş olup çoğunlukla aile işletmeleri

19 Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking, xiii, 11.

20 Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking 15.

21 Wagel, Finance in China, 269-271.

22 "Money Past & Present," Hong Kong Monetary Authority, erişim 23 Haziran 2025, <https://www.hkma.gov.hk/eng/key-functions/money/hong-kong-currency/money-past-and-present>.

şeklinde faaliyet göstermiştir. Kâğıt para basabilen ve ticari işlemlerde kullanılabilecek borç senetleri düzenleyebilen bu kurumlar, XIX. asrın ortalarına kadar Çin'in finansal sisteminin temelini oluşturmuşlarsa da yabancı bankaların sisteme dâhil olmasıyla birlikte eski önemlerini kaybetmişlerdir.²³

2. Ulusal Para Transfer Şirketleri (Piaohao/票號)

En önemli işlevi ulusal çapta para transferi yapmak olan ve Piaohao olarak adlandırılan bu kurumlar, tüccar ve devlet kurumları için uzak mesafelere para götürüp getirmiş, ayrıca devlet adına vergi toplama ve devlet fonlarını yönetme işlevlerini de yürütmüşlerdir. Dönemin finansal ihtiyaçlarını karşılamada önemli rol oynayan ve inisiyatif üstlenen bu şirketlerin etkileri, yabancı bankalar ve modern finansal kurumların sisteme dâhil olmasıyla azalmaya başlamıştır.²⁴

3. Gümrük Bankaları (Guānshuì Yínháng/關稅銀行)

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu bankalar, 1842 Nanking Antlaşması ile yabancı ülkelere ticaretin açıldığı limanlarda gümrük gelirlerinin toplanması ve yabancı tüccarların işlemlerinin sistemli bir şekilde yürütülmesi için kurulmuştur. Bunlar hem yabancı hem de yerli şahıs ya da kurumlar tarafından işletilmiş, ayrı tüzel kişiliğe sahip olsalar da Deniz Gümrük Hizmetleri sisteminin bir parçası olmaları dolayısıyla doğal olarak İngiliz Genel Müfettişi'nin kontrolü altında faaliyet yürütmüşlerdir. Ayrıca bu bankalar, antlaşma limanlarındaki bütün gümrük gelirlerinin tahsiline aracılık eden tek finansal kurumlardır. Kurulan sistem sonucunda Çin gümrük gelirleri yabancı güçlerin, özellikle İngilizlerin, kontrolü altına girmiş, Çinli yetkililerin bu kaynaklar üzerindeki otoritesi hızla sınırlı hâle gelmiştir. İngilizler savaş tazminatlarını bu gelirlerden tahsil etmiş, yine yabancı bankalar kredi alacaklarına bu gelirleri teminat olarak almış ve geri ödemeler de çoğunlukla gümrük gelirleri üzerinden yapılmıştır. Qing Hanedanı, gümrük gelirlerini ecnebilerin kontrolüne bırakmak zorunda kalarak finansal bağımsızlığını kaybetmiş ve dahası bağımlı bir devlet hâline gelmiştir. Gümrük bankaları gümrük vergilerinin tahsili dışında diğer bankacılık faaliyetlerini de yürütmüştür. Bu türden bankaların, yerli ve yabancı tüccarlara kredi verme, döviz işlemleri ve para transferi gibi faaliyetleri ile dış ticaretin finansmanına ciddi katkıları olmuştur. Bu bankalar ayrıca devlet gelirlerinin yönetilmesine aracılık ettikleri gibi harcamaların finansmanı için devlete borç para tedarikinde de bulunmuşlardır. Gümrük bankaları, ecnebilerin Çin ekonomisi üzerindeki kontrolünü artırmış, yabancı tüccar ve yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılayarak Çin'in uluslararası ticaretine yön vermiş ve dahası Çin'de modern bankacılık uygulamalarının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.²⁵

4. Yabancı Bankalar

23 Stanley, Late Ching Finance, 22.

24 Stanley, Late Ching Finance, 24.

25 Stanley, Late Ching Finance, 29-32.

XIX. asırda Çin'de kurulan veya faaliyet gösteren yabancı bankalar, Afyon Savaşları sonrasında imzalanan antlaşmaların ardından yabancı tüccar ve yatırımcıların artmasıyla ortaya çıkmış, Çin'in ekonomik olarak yabancı güçlere bağımlı hâle gelmesine yol açmıştır. Temel işlevleri ülkelerinin ve vatandaşlarının ticari ve siyasi çıkarlarını korumak olan bu bankalar, zamanla Çin devletinin en önemli finansörleri hâline gelmiştir. Çin'de faaliyete başladıkları yıllara göre bu bankaların başlıcaları şunlardır:

Yıl	Banka	Ülke
1845	The Oriental Bank Corporation	İngiltere
1857	The Chartered Mercantile Bank of India London and China	İngiltere
1859	The Chartered Bank of India, Australia and China	İngiltere
1865	The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation	İngiltere
1889	Deutsch-Asiatische Bank	Almanya
1894	Banque de l'Indochine	Fransa
1896	Russo-Chinese Bank	Rusya
1899	Yokohama Specie Bank	Japonya

Makalenin konusunu teşkil eden dönem açısından öne çıkan iki banka ise şunlardır:

a. The Oriental Bank Corporation (OBC)

1842 yılında Hindistan'ın Bombay (Mumbai) şehrinde Bank of Western India olarak kurulan banka, 1845 yılında adını The Oriental Bank Corporation olarak değiştirmiştir. Bu banka, Çin'de faaliyet gösteren ilk yabancı banka olup; 1845 yılında Hong Kong'da, 1847 yılında ise Shanghai'da şube açmıştır. Bilahare diğer antlaşma limanlarında açtığı şubelerle afyon ticaretinin finansmanında önemli bir rol oynamıştır. Banka ayrıca gümrük bankası da işletmiştir. Bankanın adı Gümrükler Genel Müfettişi Robert Hart'ın yazışmalarında sık sık geçmektedir.²⁶ Konumunu HSBC'ye kaptırmadan önce Çin'deki en önemli yabancı banka olan Oriental Bank, 1870 ve 1880'lerde girdiği bir dizi finansal krizden çıkamayarak 1884 yılında iflas etmiştir.²⁷

b. The Hongkong and Shanghai Banking Corporation (HSBC)

Banka, 1865 yılında İskoç Thomas Sutherland tarafından "The Hong Kong and Shanghai Banking Company Limited" olarak Hong Kong ve Londra'da tescil edilmiştir.²⁸ HSBC,

26 Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking, 179, 231, 259, 359, vd.

27 Oriental Bank ve iflası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Sheehan, "Did the Bankruptcy of Hu Kwang-Yung and the Shanghai Crisis of 1883 Cause the 1884 Failure of the Oriental Bank?", (Yüksek Lisans Tezi, Harvard University, 2018)

28 Freda Hui, Kathleen M. Rudkin, "Hongkong and Shanghai Bank and the Foochow Loan: a Case for Dual Identities", 9th Interdisciplinary Perspectives on Accounting Conference, (Innsbruck: Universitat Innsbruck, 2009), erişim 15 Mart 2025, <https://ro.uow.edu.au/commpapers/1998>, s.3.

Afyon Savaşları sonrası İngiltere'nin Çin ile yaptığı ticaretin artması ve Hong Kong'un 1842'de İngiliz idaresine geçmesini müteakip, Britanya İmparatorluğu'nun Asya'daki ticari genişlemesini desteklemek ve uluslararası ticaretine finansman sağlamak amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. Bankanın başlıca faaliyetleri; antlaşma limanlarında yürütülen dış ticaretin finansmanı, para transferleri, döviz işlemleri ve büyük projelerin desteklenmesi olmuştur.²⁹

HSBC, altın standardına dayalı Batı finansal sistemi ile gümüş bazlı Çin piyasası arasındaki para işlemlerini etkin bir şekilde yöneterek Çin ile Batılı devletler arasındaki finansal entegrasyona ciddi katkı sağlamıştır.³⁰ Bu şekilde hem kendisi ciddi karlar elde etmiş, hem de İngiliz şirket ve tüccarlarına destek olmuştur. XIX. asırda Çin'deki ekonomik gelişmelere yön veren en önemli yabancı bankalardan biri olan HSBC, zamanla Çin devletinin de en önemli kreditorü hâline gelmiştir. 1874 yılında Tayvan krizi sonrası ortaya çıkan ihtiyacın karşılanması ile başlayan kredi ilişkisi, bilahare savaşların, demiryolu ve altyapı projelerinin, hatta yeni yapılacak yazlık sarayın finansmanı ile devam etmiştir. Doğu Türkistan'ı işgal eden Zuo Zongtang'ın ordusunun ihtiyacı olan krediyi de 1877 yılında HSBC sağlamıştır. İngiltere'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi nüfuzunu artıran önemli araçlardan biri olan banka, küresel bir finans kuruluşu olarak günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir. Bankanın merkezi 1997 yılında Hong Kong'un Çin'e devredilmesinden hemen önce Londra'ya taşınmıştır.³¹

5. Yabancı Tüccar ve Firmalar

Resmî olarak banka olmasalar da kredi veren, finansal işlemlere aracılık eden ve altın ile gümüş para sistemi arasındaki fiyat dalgalanmalarına karşı koruma sağlayan yabancı firmalardan kısaca bahsetmek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu firmalar, özellikle Shanghai, Kanton ve Hong Kong gibi liman şehirlerinde faaliyet göstermiştir; ana faaliyet alanları ise afyon ticareti, finansal aracılık, sigorta ve denizcilik hizmetleri olmuştur. Bu türden firmaların birçoğu, özellikle XIX. asrın ilk yarısında afyon ticaretiyle büyük karlar elde etmiştir. Bankaların olmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda, özellikle, limanlardan Çin'in iç bölgelerine yönelik ticaretin finansmanında önemli rol oynamışlardır.³²

Şirket Adı	Ülke	Faaliyet Alanları	Çindeki Merkezi
Jardine Matheson & Co.	İngiltere	Afyon, çay, tekstil, gemicilik	Guangzhou, Shanghai
Dent & Co.	İngiltere	Afyon, çay, finans	Guangzhou, Shanghai

29 King, The History of the Hongkong and Shanghai Banking Corporation, 1:282-284.

30 J. Kazuo, "The Role of Foreign Banks in China's Economic Modernization", Asian Economic History Journal, c.VIII/3, 2001, s.123-145; King, The History of the Hongkong and Shanghai Banking Corporation, 1:537.

31 Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren ve dünyanın en büyük bankalarından biri olan HSBC'nin ayrıntılı tarihi için bkz. King, The History of the Hongkong and Shanghai Banking Corporation.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Geoffrey Jones, Merchants to Multinationals, British Trading Companies in the Nineteenth and Twentieth Centuries, (New York: Oxford University Press, 2000); "Russell & Company, in China 1824 to 1891", The Industrial History of Hong Kong Group, erişim 7 Nisan 2025, <https://industrialhistoryhk.org/russell-company/?utm>.

Russel & Co.	ABD	Afyon, çay, ipek	Guangzhou, Shanghai
Sassoon & Co.	İngiltere	Afyon, çay, tekstil	Guangzhou, Shanghai
Butterfield & Swire	İngiltere	Taşımacılık, gemicilik	Shanghai
Telge & Co.	Almanya	Çay, ipek, ticaret, finans	Shanghai

Bu türden firmalar arasında yer alan Telge & Co.³³ zikredilen dönemde Çin'de faaliyet gösteren yabancı firmalar arasında öne çıkan bir firma olmamasına ve bu dönemdeki kaynaklarda veya tarihsel kayıtlarda yaygın olarak kendisinden bahsedilmese de Doğu Türkistan'ın işgali sürecinde Zuo Zongtang tarafından kullanılan kredilerde kritik rol oynamıştır.

Çin Devleti'nin 1860-1866 Tarihleri Arasında Yabancı Banka ve Tüccarlardan Yaptığı İlk Borçlanmalar

Yukarıda ayrıntılı olarak zikredilen finansal problemler, özellikle isyanların bastırılması ve ihtiyaç duyulan askeri harcamaların karşılanması amacıyla Çin Devleti, 1860'lardan itibaren yabancılardan borç almaya başlamıştır. Çin yönetimi, yabancılara borçlanmanın kendilerini daha fazla ecnebi kontrolüne sokacağına farkında olması dolayısıyla, bu kredilere ancak diğer bütün imkânlar tükendiğinde ve yerli tüccar ile finansal kuruluşlardan gerekli finansman sağlanamadığında başvurmuştur.³⁴ Yabancı krediler zikredilen dönemde de günümüzde Çin'in borçlandırdığı Pakistan, Sri Lanka ve Kırgızistan gibi örneklerinde olduğu gibi “Borç Tuzağı Diplomasisi”³⁵ nin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Çinli yetkililer, 1850'lere kadar yerel tefecilerden ve Kanton bölgesindeki Çinli tüccarlardan borçlanmış olsa da³⁶ 1853 yılından itibaren güneydoğu kıyı eyaletlerindeki yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla yabancı tüccar ve ticari firmalardan küçük tutarlarda kısa vadeli krediler kullanmaya başlamıştır. Eyalet yetkililerinin kendi inisiyatifleriyle kullandıkları ve kendi gelirleri ile geri ödedikleri bu krediler, Jardine Matheson & Co. başta olmak üzere yabancı firmalardan sağlanmış; ancak kreditorler açısından, kredinin geri ödenememesi veya yeni

33 Telge & Co., (Tàilái Yángháng / 泰来洋行) 1858 yılında Şangay'da kurulan Alman firmasının ana faaliyet alanları silah, mühimmat, makine teçhizat ve demiryolu ekipmanları ticaretiydi. Rudolf Telge tarafından kurulan firma 1899 yılında adını Telge & Schroeter olarak değiştirmiştir. Bkz. Stanley, Late Ching Finance, 17; “Telge-co”, Studienwerk Deutsches Leben in Ostasien e.V., erişim 8 Mart 2025, <https://studeo-ostasiendeutsche.de/?view=article&id=1091:telge-co&catid=70>;

“A glossary of Shanghai company names in Chinese and English”, Shangai Virtual, erişim 8 Mart 2025, <https://www.virtualshanghai.net/%E6%96%87%E6%9C%AC/%E9%99%84%E5%BD%95?ID=10>

34 26 Mart 1877 tarihli İmparatorluk fermanında şöyle bir ifade yer almaktadır; “...Yabancı fonlardan borçlanma her zaman son çare olmuştur”. Bkz. Stanley, Late Ching Finance, 103.

35 Çin'in Türkistan, Asya ve Afrika coğrafyasında yoğunlaştırdığı “Borç Tuzağı Diplomasisi” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Kul, “Çin'in Dünya ile İlişki Kurma Şekli, Beklentiler ve Muhtemel Sonuçlar”, Gerçek Hayat, 3, 2022; Ömer Kul, “Bağımsız Türk Devletlerinin Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri”, Türkiye Günlüğü, 146, 2021, s.144-166; Ömer Kul, “Çin'in Borç Tuzağına Düşmeyelim”, Ötüken, Mayıs Haziran, 2021, 17-21; Ömer Kul, “Yeni İpek Yolu'nun Türk Dünyası Ekonomileri Üzerine Etkisi”, Zamanını Aşan Miras: İpek Yolu Sempozyumu, (İstanbul: Bahariye Sanat Atölyeleri, 2024), s.335-354; Yan, Sinews of Paper, 2.

36 Yan, Sinews of Paper, 42.

gelen yetkili tarafından borcun kabul edilmemesi gibi riskler taşımıştır. Bu durum kreditorler için olduğu kadar, yabancı kredilerin geri ödenmemesinin ortaya çıkaracağı siyasi sonuçlar itibariyle Çin devleti için de bir risk oluşturmıştır.³⁷ Bu nedenle 1868 yılında yayınlanan bir İmparatorluk fermanıyla kredilere, ancak Zongli Yamen tarafından değerlendirilip uygun görüldükten sonra onay verileceği ilan edilmiştir.³⁸

Yabancı tüccarlardan alınan bu ilk kredilerin başlıcaları şunlardır:

a. 1853 yılında, Shanghai Daotai'nin İngiliz ve Amerikan tüccarlardan aldığı 120 bin Tael, bu kapsamdaki ilk kredi olarak kabul edilmektedir.³⁹

b. Ningbo ve Hangzhou, 1861 yılında, Taiping isyancıları tarafından ele geçirilmişti. Bu durum ticareti aksatmış, bu da en önemli gelir kaynaklarından olan gümrük vergilerini düşürmüştür. Jiangsu Valisi, oluşan bu açığı kapatmak üzere yabancı tüccarlardan 300 bin Tael kısa vadeli bir borç almış, kredinin teminatı sağlanmış ve geri ödemesi Shanghai Gümrük İdaresi tarafından yapılmıştır.⁴⁰ Bu borçlanma Zongli Yamen tarafından onaylanan ilk yabancı kredi olma özelliği taşımaktadır.⁴¹

c. 1862 yılında, Fujian eyalet yetkilileri tarafından üç defada toplamda 504.880 Tael kredi alınmıştır. Bu krediler, eyaletin kuzeybatı sınırındaki çatışmalar ve bu dönemde Fujian'e bağlı olan Formosa (Tayvan) Adası'nda Nien isyancılarının yarattığı sorunları çözmek amacıyla alınmıştır. Bu krediler de gümrükler tarafından garanti edilmiş ve onların gelirleri ile ödenmiştir. Kredilerin koşulları içinde, üçüncü kredinin yıllık %11 faizle verildiği bilinmektedir.⁴²

d. 1862 yılında, Shanghai Gümrüklerinin Çinli yetkilisi tarafından 254.055 Tael kredi alınmıştır. Gümrük gelirleriyle ödenen bu kredi hakkında başka bir bilgi yoktur.⁴³

e. 1864 yılında, Fujian Gümrüklerinin Çinli yetkilisi tarafından cephane satın almak üzere 150 bin Tael kredi alınmıştır. Kısa vadeli bu kredi için 19.300 Tael faiz ödenmiş, kredinin geri ödemesi Fujian gümrüğünün gelirleri ile yapılmıştır.⁴⁴

f. 1864 yılında, Jiangsu eyaleti tarafından toplam 80.990 Tael kredi alınmıştır. Bu kredi hakkında başka bir bilgi yoktur.⁴⁵

g. Bu kapsamda değerlendirebileceğimiz son kredi 1866 yılında Guangdong eyalet yetkilileri tarafından Merkezî Hükümet'e gönderilmesi gereken vergi ve diğer yükümlülüklerini yerine

37 Kanton'daki Amerikan konsoloslu, Hong tüccarları tarafından müzakere edilen resmi bir kredinin zamanında geri ödenmemesi nedeniyle 1863'te Zongli Yamen'e şikâyetle bulunmak zorunda kaldı. Bkz. Yan, *Sinews of Paper*, 49.

38 King, *The History of the Hongkong and Shanghai Banking Corporation*, 539.

39 Yan, *Sinews of Paper*, 46.

40 Stanley, *Late Ching Finance*, 46.

41 William N. Goetzmann, Andrey Ukhov, Ning Zhu, *China and the World Financial Markets 1870-1930: Modern Lessons from Historical Globalization*, (New Haven: Yale International Center For Finance, 2001), 10, erişim 12 Mart 2023, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=289139.

42 Stanley, *Late Ching Finance*, 46.

43 Stanley, *Late Ching Finance*, 47.

44 Stanley, *Late Ching Finance*, 47.

45 Stanley, *Late Ching Finance*, 48.

getirmek üzere Amerikalı Shewan, Tomes and Co. firmasından kullanılan 300 bin Tael kredidir. Öncekilere nazaran daha uzun vadeli (40 ay) olan bu kredi için aylık 8 bin Tael faiz ödemesi öngörülmüştü. Kredinin teminatlandırılması ve geri ödenmesi Kanton gümrükleri tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁶

Bu kapsamda bazı kaynaklarda 1865 yılında alınan bir kredi hakkında bilgi olsa da bu konuda ciddi bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Wagel, *Finance in China* adlı eserinde⁴⁷ bu krediyi Çin'in ilk yabancı kaynaklı kredisi olarak tanımlamış ve miktar belirtmeden Ruslardan İli bölgesine yapılacak bir askerî harekât için alındığını iddia etmiştir. Teminatsız verilen bu borcun kısa süre sonra iade edildiğini de çalışmasında ifade etmiştir. Doğu Türkistan'da bağımsızlık hareketlerinin yoğunlaştığı bu dönemde, durumdan rahatsız olan Rusya'nın Çinlileri bu bölgeye askerî harekât yapmaya teşvik amacıyla böyle bir borç vermiş olması ihtimal dâhilindedir. Ancak askerî güzergâhlara isyancıların hâkim olması nedeniyle Çin devletinin bu dönemde böyle bir harekât gerçekleştirmesi pek mümkün görünmemektedir. Harekâttan vazgeçilmiş ve paranın iade edilmiş olması da muhtemeldir. Stanley ise bu kredinin, Rusya'ya ödenmesi gereken tazminat için bir İngiliz bankasından 1.431.644 sterlin olarak alındığını ifade etmektedir. Bunun 1881 yılında Rusya ile imzalanan İli bölgesinin Çin'e iadesini öngören antlaşmanın 6. maddesinde yer alan savaş tazminatı ile karıştırılmış olabileceğini düşünmektedir.⁴⁸

Doğu Türkistan İşgali Öncesi Zuo Zongtang Tarafından Kullanılan Krediler (1867-1868)

Qing Hanedanlığı dönemi asker ve devlet adamı olan Zuo Zongtang (左宗棠) (1812-1885), günümüzde farklı siyasi ve ideolojik görüşlere sahip hemen her Çinlinin kendisinden övgüyle bahsettiği ender şahsiyetlerdendir. Stanley ise bu kredinin, Rusya'ya ödenmesi gereken tazminat için bir İngiliz bankasından 1.431.644 sterlin olarak alındığını ifade etmektedir. Adı etrafında çeşitli kahramanlık hikâyeleri oluşturulan Zuo'nun Doğu Türkistan seferinin başarısı olarak değerlendirilmesi kanaatimizce eksik bir yaklaşımdır. Genel kanaatin aksine, İngilizlerin arabuluculuğunu bekleyen Yakup Bey'in Çinlilere saldırılmama emri nedeniyle Zuo bu seferde hiçbir ciddi çatışmaya girmemiştir. Zuo, Rusların lojistik ve istihbarat desteği ile İngiliz bankası HSBC'nin sağladığı finansman sayesinde askerî harekâtının kritik ihtiyaçlarını karşılamıştır. Yakup Bey'in zehirlenerek öldürülmesi ve çocuklarının kendi aralarındaki iktidar mücadelesi sonucu iyice zayıflayan ordu nedeniyle Doğu Türkistan'ın işgali herhangi bir dirençle karşılaşmamıştır.⁴⁹ Gansu ve Shaanxi bölgelerindeki düzensiz Tungan isyanlarını bastırmak

46 Stanley, *Late Ching Finance*, 48.

47 Wagel, *Finance in China*, 22.

48 Stanley, *Late Ching Finance*, 99.

49 Çin ordusunun herhangi ciddi bir çatışma olmadan Doğu Türkistan'ı işgal edişine dair ayrıntılı bilgi için, Mehmet Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, haz. Abdullah Oğuz (İstanbul: Ötüken, 2021), 357-360; Kim Ho Dong, *Holy war in China. The Muslim rebellion and state in Chinese Central Asia, 1864-1877*, (Stanford: Stanford University Press, 2004), 161-178; Yusuf Halaçoğlu, "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Kaşgar'a Dair Eseri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 13, 1987, 536.

için beş yıl (1867-1871) uğraşan Zuo Zongtang, Kaşgar'da bulunan en az 50 bin kişilik düzenli orduya rağmen Turfan'dan Kaşgar'a 90 günde ulaşmıştır.⁵⁰ Qing Hanedanlığı'nın sivil memur sınavlarında başarısız olan Zuo, Taiping İsyanı (1850-1854) sırasında Hunan ordusuna katılmış, 1861'de ordu komutanı yapılmış, 1862'de ise Zhejiang eyaletindeki Taiping isyancılarına karşı mücadele etmek üzere görevlendirilmiştir. 1863 yılında Min-Che⁵¹ Genel Valiliğine atanan Zuo, 25 Eylül 1866 tarihinde ise Shaanxi ve Gansu'daki Müslüman isyanlarına karşı koymak üzere bu bölgelerin Genel Valisi olarak vazifelendirilmiştir.⁵²

Burada vurgulanması gereken husus, Zuo Zongtang'ın isyanları bastırmak üzere yalnızca askerî yetkili olarak değil, aynı zamanda Shaanxi ve Gansu eyaletlerinin genel valisi olarak görevlendirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla yürüteceği askerî harekât için gerekli her türlü sivil ya da askerî önlemleri almak konusunda tam yetkili olan Zuo, bu görevi yerine getirebilmek için yeteri kadar erzak, silah, kıyafet ve tıbbi malzeme tedarik etmekle işe başlamıştır. Çin'in zikredilen dönemde içinde bulunduğu durum dikkate alındığında bunun için en önemli problem para idi. Saray, Zuo'ya bu masraflar için iki temel kaynak vermişti. İlki Kanton, Fuzhou, Ningbo, Shanghai ve Hankou limanlarındaki gümrük gelirlerinin bir kısmı, diğeri ise Zhejiang, Guangdong ve Fujian eyaletlerinin vergilerinden tahsis edilen tutarlardı.⁵³ Zamanla bu gelirlerle ilgili yaşanan gecikmeler acil para ihtiyacını doğurmuş, bu da her ne kadar tercih edilmese de yabancılardan kredi alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ayrıca bu malzemelerin Çin'in kıyı bölgelerinden savaş alanlarına taşınması da önemli bir problem olmuştur.

Zuo Zongtang bu finansman, tedarik ve lojistik işleri için 1862 yılında hizmetlerinden yararlanmaya başladığı Hu Guangyong'a⁵⁴ güvenmiş, Hu da 1862-1866 yılları arasında erzak, malzeme, yabancı silah ve mühimmat temin etme ve bunların taşınması işlerini başarıyla yürütmüştür.⁵⁵ Tungan bölgesindeki isyanın bastırılması için gerekli operasyonları yürütmek üzere 1867 yılında Hu'nun idaresinde Shanghai Tedarik ve Lojistik Ofisi kurulmuştur.⁵⁶ Bu ofis Zuo için hayati öneme sahip olmuştur. Kuruluşundan 1884 yılına kadar geçen 15 yıl boyunca Hu Guangyong burada Zuo Zongtang'ın önce Shaanxi ve Gansu akabinde de Doğu Türkistan'da yürüttüğü askerî operasyonlar için çok kritik bir görev üstlenmiştir. Bunların başında yabancı

50 Kim, *Holy War*, 178.

51 Zhejiang ve Fujian eyaletlerine birlikte verilen isim. Bkz. Stanley, *Late Ching Finance*, 12.

52 Stanley, *Late Ching Finance*, 13.

53 Stanley, *Late Ching Finance*, 16.

54 Hu Guangyong (胡光墉) (1823-1885), Hu Xueyan (胡雪巖) olarak da bilinir. XIX. asır Çini'nin en ünlü iş adamlarından biridir. Qing Hanedanlığı döneminde yaşayan Hu Guangyong, devlet adamlarıyla olan yakın ilişkileri sayesinde büyük bir servet elde etti. Geleneksel Çin bankacılık sisteminin önemli bir aktörü, ayrıca 1877 yılı itibarıyla antlaşma limanlarındaki iki gümrük bankası bulunmaktaydı. İpek ve eczacılık başlıca ticari faaliyetiydi. Aynı zamanda şatafatlı yaşam tarzı, şehvet düşkünlüğü ve eğlenceye olan tutkusuyla da ünlüdür. 1883 yılında iflas edip beş parasız bir şekilde ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stanley, *Late Ching Finance*, 43. Kendisinden İngiliz arşiv belgelerinde yer alan yazışmalarda Zungli Yamen tarafından Daotai unvanı ile bahsedilmektedir. Bkz. İngiliz Arşiv Belgeleri, "Letter From Prince Kung to Hugh Fraser", Public Record Office, FO 17/825, (8.10.1877), 385.

55 Stanley, *Late Ching Finance*, 12.

56 Fairbank, Bruner, Matheson, *The I.G. in Peking*, 190.

ülkelerden silah temini geliyordu. Alımlarda önemli bir paya sahip olan Alman silahlarının kalitesi Zuo'yu hayli etkilemiştir. Silah temini, Telge & Co. firması üzerinden yürütülmüştür.⁵⁷ Hu ile yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla Zuo Zongtang, İngiliz ve Amerikan silahlarıyla da ilgilenmiştir.⁵⁸

Tedarik ve lojistik işleri dışında bu ofisin en önemli görevi finansal konuların yönetilmesi olmuştur. Öncelikle gümrük ve eyalet yönetimlerinden gelen paranın temin edilmesi ve sahadaki Zuo Zongtang'a ulaştırılması, dönemin koşulları göz önüne alındığında hayli zorlu bir görev olmuştur. Dahası yabancı tüccar ve bankalardan kullanılan beş kredinin tamamı Hu tarafından tedarik edilmiştir.

İsyanlar, isyanları bastırmak için yapılan harcamalar, yabancı ülkelere ödenmesi gereken savaş tazminatları, kaotik ve yolsuzluğa bulaşmış gelir idaresi gibi sebepler dolayısıyla Çin devletinin merkezî kaynakları tükenmiştir. Dolayısıyla Zuo Zongtang, ilk etapta kendisine tahsis edilen eyalet ödeneklerine bağımlı olmuşsa da bu gelirlerde aksamalar yaşanmış, bazı bölgelerden ise tahsis edilen tutardan az para gelmiştir. Bu da Zuo'yu alternatif kaynaklara başvurma konusunda zorlamıştır. Zuo, ilk olarak Shanxi ve Shaanxi eyaletlerindeki yerel tüccarlardan acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere kısa vadeli köprü krediler kullanmış,⁵⁹ ayrıca Taiping isyanı sonrasında yaygınlaşan devlet memurluk ve asalet unvanlarının para karşılığı satışına başlamışsa da⁶⁰ bu kalemlerden gelen miktarlar açıklarını kapatmaya yetmemiştir. Zuo öncelikle bu aksaklıklar ile ilgili olarak İmparator'a mektuplar yazarak şikâyetle bulunmuş ve durumun düzeltilmesi için gerekli adımların atılmasını talep etmiştir.⁶¹

Yukarda ifade edildiği üzere Zuo Zongtang, Zhejiang ve Fujian valiliği görevindeyken, Shanghai Tedarik ve Lojistik Ofisi yöneticisi Hu Guangyong aracılığıyla antlaşma limanlarında faaliyet gösteren yabancı tüccarlardan bir dizi kredi kullanmıştır. Zuo, küçük köprü krediler ve memuriyet satışından elde edilen gelirlerle açıklarını kapatması mümkün olmayınca mecburen bu kapıyı tekrar çalmak zorunda kalmıştır. Yabancı tüccarlardan 1867 ve 1868 yıllarında kullanılan krediler, ortalama aylık %1,5'a varan yüksek faiz oranlarına sahipti ve 1,5 milyon Tael gibi öncekilerden hayli yüksek tutarda kullanılmışlardı. Basit hesaplara yıllık faiz oranı %18'e ulaşan bu krediler aslında yavaş yavaş antlaşma limanlarında şube açmaya başlayan sömürge bankaları (özellikle HSBC) karşısında tüccarların rekabet güçlerinin azalmaya başlamasının işareti olmuştur.⁶²

57 Stanley, *Late Ching Finance*, 17.

58 Stanley, *Late Ching Finance*, 91.

59 Yan, *Sinews of Paper*, 60.

60 Elisabeth Kaske, "Fund-Raising Wars: Office Selling and Interprovincial Finance in Nineteenth-Century China", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, c.LVII/1, June 2011, 127-129.

61 Yan, *Sinews of Paper*, 62. Zuo Zongtang tarafından Batı Ordusu'na gönderilecek erzakla ilgili verilen talimatları dikkate almadığı gerekçesiyle suçlanan Shanxi Mali Komiseri davasında Kurul'un tavsiyesi doğrultusunda, suçlu bulunan görevlinin rütbesi geri alınmıştır. Shanxi'nin eski valisi de kınanacak bir davranışta bulunmaktan suçlu bulunmuş ve iki basamak onursal rütbe düşürülmüştür. Bkz. *Peking Gazetesi* (京報, Jīngbào) (11. 9.1876), *Translation of the Peking Gazette for 1876*, (Shanghai, North China Herald, 1877), s.127.

62 Yan, *Sinews of Paper*, 62; Stanley, *Late Ching Finance*, 48.

Zuo Zongtang, 1866 yılının sonlarına doğru Shaanxi ve Gansu eyaletlerine genel vali olarak atandıktan sonra, 1867 yılında, bölgedeki Tungan asilerini bastırmak için gerekli savaş hazırlıklarının finansmanı amacıyla kullanılmak üzere, Hu Guangyong'ı yabancı tüccarlardan kredi alması konusunda görevlendirmiştir. 1867 yılı nisanında Hu, yabancı tüccarlarla 1,2 milyon Tael tutarında bir kredi üzerinde anlaşmış; Fujian, Kanton, Zhejiang, Shanghai ve Hankou gümrükleri bu kredinin garantörü olmuştur. Bu kullanılan ilk krediden hemen sonra 1868 yılında Zuo, yardımcısı Hu aracılığıyla 2 milyon Tael tutarında bir kredi daha kullanmıştır. Bu kredi için de kıyı bölgelerindeki antlaşma limanlarından Fujian, Kanton, Zhejiang ve Shanghai gümrükleri garantör olmuştur. Ayrıca Jiangsu, Zhejiang, Hubei ve Guangdong bölgesel yönetimlerinin de garantisi alınmıştır.⁶³

Çin'in HSBC'den Aldığı İlk Yabancı Banka Kredisi

Formosa olarak bilinen Tayvan adası, zikredilen dönemde idari olarak Fujian eyaletine bağlıydı. Haziran 1866'da Zuo Zongtang bölge valisi iken Fuzhou'da bir tersane inşası için girişimlere başlamış, aynı yılın Eylül ayında Tungan isyanlarını bastırmak üzerine Shaanxi ve Gansu bölgelerinin valiliğine atanması dolayısıyla projenin tamamlanma sürecinin takibi Shen Pao Chen'a kalmıştır.⁶⁴ 1874 yılında Japonlar, Mudan Katliamını⁶⁵ bahane göstererek Tayvan'ı işgal etmiş; adayı savunmak üzere Fuzhou tersanesinin yöneticisi Shen görevlendirilmiştir. Shen askerî harcamaları karşılamak amacıyla 6 milyon Tael borç almak için izin talebinde bulunmuştur. Çin ile Japonya arasında yapılan müzakereler sonucunda 30 Ekim'de Pekin'de imzalanan antlaşma ile Qing Hanedanlığı, Japonya'ya 500 bin Tael tazminat ödemeyi kabul etmiş; bu nedenle ilk kullanılan 2 milyon Tael kredinin yeterli olduğu düşünülerek, ayrıca kredi kullanmaya gerek kalmamıştır.⁶⁶

63 Stanley, Late Ching Finance, 49.

64 Stanley, Late Ching Finance, 13.

65 Mudan Katliamı veya Mudan Olayı, 1871 yılında Ryukyu Krallığı'na (zikredilen dönemde fiilen Japonya'nın vasalı olan ancak Qing Hanedanlığı'nın da egemenlik iddia ettiği bir krallık) ait bir ticaret gemisinin batmasıyla ve sağ kurtulan 54 kişinin Tayvan'ın yerli halkı tarafından öldürülmesiyle başlamıştır. Bu olay, Japonya'nın Tayvan'a müdahalesine yol açmış, Japonya, Ryukyu adalarının Japon vatani olduğunu iddia ederek, Qing Hanedanlığı'ndan tazminat talep etmiştir. Ancak Qing Hanedanlığı, Ryukyu adalarının kendi toprakları ve Tayvan'ın yerli halkının kontrol altında olmadığını belirterek sorumluluğu reddetmiştir. Bu durum Japonya'nın 1874'te Tayvan'a askerî bir harekât düzenlemesine neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için; Mizuno Norihito, "An Attempt of Reconciliation over History: The Case of the 1871 Ryukyu Shipwreck Incident", International Journal of Social Science and Humanity, c.V/2, 157-161.

66 Stanley, Late Ching Finance, 50.

Gümrük Hizmetleri Genel Müfettişi Robert Hart'ın mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla kredi konusunda hem Oriental Bank hem de HSBC ile görüşmeler yürütülmüştür. Hart mektubunda OCB'nin şartlarının HSBC kadar iyi olmadığını söylemiştir.⁶⁷ Oriental Bank'ın arşivleri ulaşılabilir olmadığı için başka kaynaklardan iki bankanın koşullarını karşılaştırmak mümkün olmamıştır. HSBC ile kredi sözleşmesi 28 Kasım 1874 tarihinde imzalanmış, bu kredi daha önce kullanılan kredilerden farklı olarak, İmparatorluk Hükümeti tarafından kullanılan ve uluslararası finansal piyasaların özellikle Londra para piyasasının işe dâhil olduğu ilk kredi olmuştur.⁶⁸ Çinliler 1874 yılından itibaren Londra piyasası kaynaklı çok sayıda kredi kullanmışsa da bunu hiçbir zaman normal ve sürekli bir kaynak olarak görmemiştir. Her kredi acilen çözülmesi gereken bir kriz nedeniyle muhafazakâr kesimin şiddetli itirazlarına rağmen kullanılmıştır. HSBC, 1874 yılındaki kredi ile elde etmeyi umduğu yarı tekel konumunu zamanla başarmıştır.⁶⁹

Kredi ile Çinlilerin eline 2 milyon gümüş Tael geçecekken kredi aslında altın standardına sahip İngiliz sterlini üzerinden kullanırılmıştır. Çinlilerin borcu 627.615 sterlin olarak ve geri ödeme günündeki kurdan yapılmak üzere anlaşma yapılmıştır.⁷⁰ Bu durum, o dönemde değer kaybetmekte olan gümüş Tael'in kur riskinin Çinlilerin üzerinde bırakılması anlamına gelmiş, ayrıca HSBC bu işlemde ciddi kur farkı geliri elde etmiştir.⁷¹ Çinliler bu kredide karşılaştıkları kur riski nedeniyle 1877 yılında kullandıkları kredide daha fazla maliyete razı olup, gümüş kredi kullanmakta ısrar etmiş olmaları muhtemeldir. Banka bu işlem ile ilgili olarak kredi gelirlerinin önemli bir kısmını 1874 yılının finansal tablolarına tahakkuk ettirerek 125 bin Hong Kong doları kâr elde etmiştir. Bu, aslında çok da verimli geçmeyen bir yılı kârlı göstermek için atılmış bir adım olmuştur.⁷²

Kredinin vadesi 10 yıl, faizi %8 olarak belirlenmiş, geri ödemelerin aylık periyotlar hâlinde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kredi için başta Shanghai ve Kanton olmak üzere 10 antlaşma limanı gümrük gelirlerinin teminat olarak verilmesi ve bu kaynaklardan ödenmesine yönelik resmi düzenlemeler yapılmıştır.⁷³ Kredi sözleşmesi imzalanır imzalanmaz Çinliler 60 bin Tael acil bir ödeme talep etmiş, Banka bunu rezerv fonundan karşılamıştır. Bu acil avansın derhal kullandırılmış olması kredi sözleşmesinin şartlarıyla tutarlı değildir. Bu durumun Çin hükümetinin acil para için yaptığı baskıdan ve bankanın çok yüksek olmayan bu meblağ için müşterisini kırmak istememesinden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Ancak genel teamüllere uymayan bu uygulama, banka hesaplarının bağımsız denetimden geçmesi yönünde çağrılara neden olmuştur.⁷⁴ Kredinin kullandırımı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

67 Fairbank, Bruner, Matheson, The I.G. in Peking, 182.

68 David J. King, "China's First Public Loan: The Hongkong Bank and the Chinese Imperial Government Foochow Loan of 1874", *Eastern Banking, Essays in the History of The Hongkong Shanghai Banking Corporation*, (London: The Athlone Press, 1983), 230; Hui, Rudkin, Foochow Loan, 4.

69 King, China's First Public Loan, 260, 264.

70 King, The History of the Hongkong and Shanghai Banking Corporation, 449; Stanley, Late Ching Finance, 50; Hui, Rudkin, Foochow Loan, 4.

71 King, China's First Public Loan, 231.

72 Hui, Rudkin, Foochow Loan, 6, 11.

73 Stanley, Late Ching Finance, 50; King, China's First Public Loan, 230.

74 Hui, Rudkin, Foochow Loan, 5.

	18 Aralık 1874	5 Haziran 1875	Toplam
Sterlin	539.748,18	87.866,82	627.615,00
Tael	1.720.000,00	280.000,00	2.000.000,00

HSBC bu kredinin finansmanı için Hong Kong, Shanghai ve Londra (sadece özel müşterilere) piyasalarında tahvil ihraç etmiştir.⁷⁵ Bu ihraçların tarih ve tutarları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁷⁶ Tahvillerin HSBC adına çıkarılması dolayısıyla Çin Devleti'nin paraya ihtiyacı olduğu şeklindeki bir algıyı engellediği düşünülebilir.⁷⁷

Sonuç

XIX. asır Çin'in geleneksel finansal yapısının büyük ölçüde sarsıldığı ve dış müdahalelerle yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. Afyon Savaşları sonrası imzalanan dengesiz antlaşmalar, sadece Çin'in siyasi egemenliğini zedelemekle kalmamış, aynı zamanda mali sistemin de Batılı sömürge güçlerinin kontrolüne girmesine ve onların etkisiyle dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Merkezi yönetimin gelir toplama konusundaki yetersizlikleri, yerel bürokrasinin dağınık yapısı, iç isyanlarla artan harcamalar, savaş tazminatları ve doğal afetler Qing yönetimini dış kaynak arayışına itmiştir. Geleneksel olarak tercih edilmeyen dış borçlanma ise bu dönemde son çare olarak başvurulmuş bir çözüm hâline gelmiştir.

Çin'in ilk dış kredileri, savaş tazminatları, iç karışıklıkların bastırılması ve kaybedilen toprakların geri alınması gibi olağanüstü ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu borçlar yalnızca geçici finansman sağlamamış, aynı zamanda Qing Hanedanlığı'nı uluslararası finansal sisteme entegre ederek yeni türde bir ekonomik bağımlılık ilişkisinin başlangıcını da oluşturmuştur. Özellikle Hong Kong and Shanghai Banking Corporation (HSBC) ve The Oriental Bank Corporation (OBC) başta olmak üzere İngiliz tüccar ve bankaları, bu süreçte belirleyici rol oynamıştır.

Bu dış müdahalelerin belki de en kurumsal ve kalıcı olanı, 1854 yılında kurulan Deniz Gümrükleri İdaresi (Maritime Customs Service) olmuştur. Bu sistem, başlangıçta Batılı tüccarların çıkarlarını korumaya yönelik bir mekanizma olarak kurulmuşsa da zamanla Çin'in en düzenli ve güvenilir gelir kaynağı hâline gelmiştir. Sistemin başına getirilen İngiliz Genel Müfettiş (Inspector General) ünvanı, yalnızca bir idari görev değil, aynı zamanda Çin maliyesi üzerinde geniş bir denetim ve reform yetkisini de beraberinde getirmiştir. Bu görevi 1863'ten itibaren 1908'e kadar yürüten Sir Robert Hart, esasen İngiliz çıkarlarını korumuş olsa da Çin

75 Yan, *Sinews of Paper*, 63.

76 David King (King, China's First Public Loan, 230), tahvil ihraç tarihlerini Ocak 1875 ve Mart 1876 olarak verirken Hui-Rudkin (Hui, Rudkin, Foochow Loan, 6), sadece Haziran 1875 tarihini zikretmektedir. Toshio Suzuki (Toshio Suzuki, "Foreign Government Loan Issues on the London Capital Market, 1870-1913, with Special Reference to Japan", (Doktora Tezi, University of London, 1991, 40) ise ay zikretmeden 1875 ve 1876 yıllarına atıf yapmakta ancak 1875 yılında ihraç rakamını genelin aksine 627.675 Sterlin olarak zikretmektedir.

77 Hui, Rudkin, Foochow Loan, 11.

maliyesinin modernleştirilmesi yönünde oldukça etkili olmuştur. Hart, gümrük gelirlerinin düzenli ve şeffaf biçimde yönetilmesini sağlayarak mali istikrarın tesisine katkıda bulunmuş ve bu yolla Qing yönetiminin dış borçlarını geri ödeyebilmesini mümkün kılmıştır. Bu yapı, Batılı ülkelerin denetimi altında kurulmasına rağmen, Çin'de mali reformun başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Zira bu sistem sayesinde gümrük gelirleri doğru şekilde tahsil edilmeye başlanmış, dış ticaret kayıt altına alınmış ve devletin borç ödeme kapasitesi güçlenmiştir. Bu bağlamda, Batılı müdahale hem bir sömürü mekanizması hem de istemsiz bir şekilde kurumsal modernleşmenin taşıyıcısı olmuştur. Ayrıca bu süreç, Çin'deki bankacılık yapısının dönüşümünü de hızlandırmıştır. Geleneksel “qianzhuang” ve “piaohao” tipi yerel finansal kurumların dışında, yabancı bankaların şubeleri büyük ticaret işlemlerinde, devletin borçlanmasında ve para transferlerinde etkin rol üstlenmiştir. Bu bankalar, Çin'in para politikaları üzerinde dolaylı etkiler oluşturmuş ve modern bankacılığın temel unsurlarını ülkeye taşımıştır. Zamanla Çin Devleti'nin en büyük finansörü olan İngiliz HSBC altın standardına dayalı Batı finansal sistemi ile gümüş bazlı Çin piyasası arasındaki para işlemlerini etkin bir şekilde yöneterek Çin ile Batı arasındaki finansal entegrasyona ciddi katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak XIX. asırda Çin'in dış borçlanma deneyimi, geleneksel mali sistemin sınırlarına ulaştığı, dış müdahalelerin iç dönüşümlere yol açtığı ve modern finansal kavram ve uygulamaların yerleşmeye başladığı çok katmanlı bir süreci yansıtmaktadır. Çin için dış borçlanma bir bağımlılık ilişkisi yaratmış olsa da aynı zamanda kurumsal bir yeniden yapılanma sürecini tetiklemiştir. Özellikle Deniz Gümrükleri İdaresi'nin kurulması ve İngiliz bankalarının teknik katkıları, Qing yönetiminin ayakta kalmasına imkân tanımış ve modern Çin maliyesinin temellerini atmıştır. Bu dönem tarihsel olarak sömürü ve reformun iç içe geçtiği, zorunlulukların fırsatlara dönüştüğü bir kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Son olarak Çin'in bu krediler sayesinde isyanları bastırdığı ve kaybettiği toprakları geri aldığını, böylece varlığını devam ettirdiğini söylemek çok da iddialı bir söylem olmayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Belgeleri. Public Record Office, FO 17/825. “Letter From Prince Kung to Hugh Fraser” (8 Ekim 1877).

Basılı Kaynaklar

Beijing Summer Palace Administration Office. Summer Palace. Beijing: Zhaohua Publishing House. 1981.

- Buğra, Mehmet Emin. Şarki Türkistan Tarihi. Hazırlayan Abdullah Oğuz. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Chang, Hsin-pao. Commissioner Lin and The Opium War. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1964.
- Chen, Lilly Lee. “Hanyu Pinyin”, The Routledge Encyclopedia of Chinese Language, Hazırlayan Chan Sin-wai. New York, Routledge, 2016. 484-504.
- Chong, Su See. “The Foreign Trade of China”, Doktora Tezi, Columbia University, 1919.
- Chung, Karen Steffen. “Wade-Giles Romanisation System”, The Routledge Encyclopedia of Chinese Language, Hazırlayan Chan Sin-wai. New York: Routledge, 2016. 756-776.
- Dai, Yingcong. The White Lotus War: Rebellion and Suppression in Late Imperial China (1796-1804). Washington: University of Washington Press, 2019.
- Edwards, E. W.. British Diplomacy and Finance in China 1895-1914. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Fairbank, John King, Katherine Frost Bruner, Elizabeth Macleod Matheson, The I.G. in Peking. Letters of Robert Hart Chinese Maritime Customs 1868-1907 2 Cilt. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1975.
- Gundry, R. S.. A Retrospect of Political and Commercial Affairs in China. During the Five Years 1873 to 1877. Shanghai: North China Herald, 1878.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Binbaşı İsmail Hakkı Bey’in Kaşgar’a Dair Eseri”. Tarih Enstitüsü Dergisi. 13, 1987, 521-549.
- Ho Dong, Kim. Holy war in China. The Muslim rebellion and state in Chinese Central Asia, 1864-1877. Stanford: Stanford University Press, 2004.
- Hucker, Charles O.. A Dictionary of Official Titles in Imperial China. Taipei, Southern Materials Center, 1985.
- Jones, Geoffrey. Merchants to Multinationals, British Trading Companies in the Nineteenth and Twentieth Centuries. New York: Oxford University Press, 2000.
- Kaske, Elisabeth. “Fund-Raising Wars: Office Selling and Interprovincial Finance in Nineteenth-Century China”. Harvard Journal of Asiatic Studies. c.LVII / 1, June 2011. 69-141.
- Kazuo, j.. “The Role of Foreign Banks in China’s Economic Modernization”. Asian Economic History Journal. c.VIII/3, 2001. 123-145.
- King, David J.. “China’s First Public Loan: The Hongkong Bank and the Chinese Imperial Government Foochow Loan of 1874”. Eastern Banking, Essays in the History of The Hongkong Shanghai Banking Corporation. London: The Athlone Press, 1983. 230-264.
- King, Frank H. H., Catherine E. King, David J. S. King. The History of The Hongkong and Shanghai Banking Corporation The Hongkong Bank in Late Imperial China, 1864-1902, On an Even Keel 4 Cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Kul, Ömer. “Bağımsız Türk Devletlerinin Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri”. Türkiye Günlüğü. 146, 2021. 144-166.
- Kul, Ömer. “Yeni İpek Yolu’nun Türk Dünyası Ekonomileri Üzerine Etkisi”. Zamanını Aşan Miras: İpek Yolu Sempozyumu. İstanbul: Bahariye Sanat Atölyeleri, 2024. 335-354.
- Kul, Ömer. “Çin’in Borç Tuzağına Düşmeyelim”. Ötüken, Mayıs Haziran, 2021. 17-21.
- Kul, Ömer. “Çin’in Dünya ile İlişki Kurma Şekli, Beklentiler ve Muhtemel Sonuçlar”. Gerçek Hayat, 3, 2022. 154-161.
- Lee, T. A.. “The Financial Statements of the Hongkong Banking Corporation, 1865-1980”, Eastern Banking,

- Essays in the History of The Hongkong Shanghai Banking Corporation. London: The Athlone Press, 1983, 77-92.
- Ma, Ye. "Essays on China's Economic History of the Late Qing Empire. Historical GDP, Early Industrialisation and the Qing State's Role in Economic Development". Doktora Tezi, University of Groningen, 2020.
- Mallory, Walter H.. China: Land of Famine. New York: American Geographical Society, 1926.
- Micheal, Franz. Chang-li Chang. The Taiping Rebellion History and Documents 2 Cilt. Seattle: University of Washington Publications on Asia, 1966.
- Naquin, Susan. Millenarian Rebellion in China: The Eight Trigrams Uprising of 1813. New Haven: Yale University Press, 1976.
- Norihito, Mizuno. "An Attempt of Reconciliation over History: The Case of the 1871 Ryukyu Shipwreck Incident". International Journal of Social Science and Humanity. c.V/2. 157-161.
- Peking Gazetesi (京报, Jīngbào) (11. 9.1876). Translation of the Peking Gazette for 1876. Shanghai: North China Herald, 1877.
- Sheenan, Paul "Did the Bankruptcy of Hu Kwang-Yung and the Shanghai Crisis of 1883 Cause the 1884 Failure of the Oriental Bank?" Yüksek Lisans Tezi, Harvard University, 2018.
- Stanley, C. John Stanley. Late Ching Finance: Hu Kuang-Yung as an Innovator. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1970.
- Suzuki, Toshio. "Foreign Government Loan Issues on the London Capital Market, 1870-1913, with Special Reference to Japan". Doktora Tezi, University of London, 1991.
- Wagel, Srinivas R.. Finance in China. Shanghai: North China Herald, 1914.
- Wang, Luman. Chinese Hinterland Capitalism and Shanxi Piaohao. Banking, State, and Family, 1720–1910. Abingdon: Routledge, 2021.
- Wei, Bi. "The Origin and Evolvment of Chinese Characters", Gdańskie Studia Azji Wschodniej, 5, 2014. 33-44.
- Wei, Lui-Hui, Zhang. Regional Mutual Benefit and Win-win Under the Double Circulation of Global Value. Singapore: Springer Singapore, 2019.
- Yan, Dong. "Sinews of Paper: Public Debt and Chinese Political Economy, 1850-1914". Doktora Tezi, University of California, 2019.
- Zarrow, Peter, After Empire: The Conceptual Transformation of the Chinese State, 1885-1924, Stanford: Stanford University Press, 2012.

Elektronik Kaynaklar

- Australian Museum. "Middle Kingdom." Erişim 6 Nisan 2025, <https://australian.museum/learn/cultures/international-collection/chinese/middle-kingdom/#main>.
- Global Times. "Power, profits and poppies." Erişim 6 Nisan 2025. <https://www.globaltimes.cn/content/780464.shtml/>
- Goetzmann, William N., Andrey Ukhov, Ning Zhu. China and the World Financial Markets 1870-1930: Modern Lessons from Historical Globalization (New Haven: Yale International Center For Finance, 2001. 10. Erişim 12 Mart 2023, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=289139.
- Hong Kong Monetary Authority. "Money Past & Present." Erişim 23 Haziran 2025, <https://www.hkma.gov.hk/eng/key-functions/money/hong-kong-currency/money-past-and-present/>
- Hui, Freda, Kathleen M. Rudkin. "Hongkong and Shanghai Bank and the Foochow Loan: a Case for Dual

- Identities”, 9th Interdisciplinary Perspectives on Accounting Conference. Innsbruck: Universitat Innsbruck, 2009. Erişim 15 Mart 2025. <https://ro.uow.edu.au/commpapers/1998>.
- Shangai Virtual. “A glossary of Shanghai company names in Chinese and English”. Erişim 8 Mart 2025. <https://www.virtualshanghai.net/%E6%96%87%E6%9C%AC/%E9%99%84%E5%BD%95?ID=10>.
- Studienwerk Deutsches Leben in Ostasien e.V.. “Telge-co”. Erişim 8 Mart 2025. <https://studeo-ostasiendeutsche.de/?view=article&id=1091:telge-co&catid=70>.
- The Industrial History of Hong Kong Group. “Russell & Company, in China 1824 to 1891”. Erişim 7 Nisan 2025, <https://industrialhistoryhk.org/russell-company/?utm>.
- Von Glahn, Richard. “Economic Depression and the Silver Question in Nineteenth-Century China”, Global History and New Polycentric Approaches, Hazırlayan Manuel Perez Garcia, Lucio De Sousa (Singapore: Palgrave Macmillan, 2018) Erişim 6 Nisan 2025, https://doi.org/10.1007/978-981-10-4053-5_5, 84-118.

